

Монгол хэлц үгийн орос орчуулгын асуудалд

Д. Цэдэнжав²⁷ (МУБИС, ГХС)

Товч утга: Зохиогч энэхүү өгүүлэлд монгол түмний ахуй амьдрал, сэтгэлгээний эв маягтай нягт холбоотой байдаг хэлц үгийг орчуулах асуудлыг хөндсөн юм. Монгол хэлц үгийг орос хэлэнд орчуулахад тохиолдох бэрхшээлийн талаар өөрийн бодлоо илэрхийлжээ.

Түлхүүр үг: Суурин иргэншил, нүүдлийн иргэншил, сэтгэлгээний хэв маяг, бодит утга, монгол үндэстний өвөрмөц онцлог.

Нүүдлийн соёл иргэншлээ хадгалан үлдсэн сүүлчийн орнуудын нэг болох Монгол орон, өөрийн үндэсний соёл, заншил, амьдрал ахуйнхаа олон зүйлээр суурин иргэншил голлон хөгжсөн бусад орноос онцгой ялгагдах тул судлаачдын анхаарлыг татаж байдаг билээ. Хүрээлэн байгаа орчиндоо хандах хандлага, сүсэг бишрэл, түүхэн уламжлал, ард түмний ёс заншил нь монгол түмний сэтгэлгээ, хэл ярианд нь илэрч байдаг.

Ард түмний ёс заншил, ухаан бодол, сэтгэлгээний хэв маяг, ертөнцийг үзэх үзэл хэлц үгэнд онцгой тод тусгалаа олдог. Уран сайхны зохиол, бүтээлийг нэг хэлнээс нөгөө хэлэнд орчуулах үед ард түмнүүдийн хоорондох ёс заншил, сэтгэлгээний хэв маяг, ертөнцийг үзэх үзэл бодлын ялгаа тод харагддаг. Монгол түмний цайлган цагаан сэтгэл, даруу зочломтгой зан, сэтгэлийн хөдлөлөө ил гаргахгүй байдал, оросын ард түмний тэвчээр зориг, шулуун шудрага зан зэрэг чанарууд тухайн ард түмний хэлц үг, зүйр цэцэн үгэнд тусгалаа олсон байдаг.

Монголын үндэсний өвөрмөц онцлог, тухайлбал малчин ардын ахуй амьдрал, шашин шүтлэг, түүх соёлын өвөрмөц үзэгдлийг тусгасан зан заншил, хувцас хунар, орон гэр, цаг хугацаа, хоол хүнс, сав суулга унаа хөсөг гэх зэрэг баялаг реалийг тусгасан роман бол Ч. Лодойдамбын “Тунгалаг Тамир” юм. Энэ романыг орос хэлээр зөвлөлтийн /хуучнаар/ нэрт монголч эрдэмтэн, орчуулагч А.Дамба-Ринчинэ орчуулжээ. Монгол түмний үндэстний гэх шинж чанарыг тусгасан зарим хэлц үгийг тус романы орос орчуулгад хэрхэн орчуулсныг авч үзье.

Хэлц үгсийг хадмал байдлаар орчуулах нь зүйд нийцэхгүй нь мэдээж хэрэг. Гэхдээ зарим хэлц үг орчуулж байгаа хэлний тодорхой хэлц үгтэй утга, найруулгын хувьд таарч тохирох явдал байдаг. Жишээ нь: *Галсан бол Итгэлт Дулмаагийн явдлыг сайн мэдэвч нүд балай, чих дүлий мэт явдаг байлаа* [Т.Т. 61]. “Галсан знал о связи Итгэлта и Дулмы, но старался на это **смотреть сквозь пальцы**” [П.Т. 52]. Энд хоёр хэлний хэлц үгэнд орсон үг, үгчилсэн утга нь өөр өөр боловч, эдгээр хэлц үгсийн илэрхийлж байгаа утга нь ижил байна.

27 МУБИС, ГХС, ОХУЗТ, доктор, дэд профессор

Тухайн хэлц үгтэй дүйх орос хэллэгийг олж чадвал утга нь уншигчдад илүү ойлгомжтой болдог нь энд харагдаж байна.

Алив зүйлд тэвчээртэй хандах чанарыг монголчууд дээдлэн үздэг учир энэ чанарыг илэрхийлсэн хэлц үг монгол хэлэнд элбэг тохиолддог. “*Үнэн явбал үхэр тэргээр туулай гүйцнэ*” гэдэг зүйр үгийг монголчууд байнга хэрэглэдэг бөгөөд, бидний авч үзэж байгаа романд ч олон тааралдана. Жишээ нь, зохиолын гол баатрын нэг шудрага зантай Төмөр: *Больё доо. Үнэн явбал үхэр тэргээр туулай гүйцнэ гэдэг. Юу л болбол болог. Би энэ засгийг байгуулахад бага боловч оролцсон нь үнэн юм даг гэж Төмөр хэлэв* [Т.Т. 576] гэснийг: “Не буду! Говорят, **если правильно поедешь, и на быках зайца догонишь.** Будь что будет! А в установлении этой власти я по-своему участвовал, - сказал Тумэр” [П.Т. 473] гэж орчуулсан байна. Энэ монгол зүйр үгийг орчуулагч маань үгчлэн орчуулж утгыг дамжуулсан нь утга, найруулгын хувьд учир дутагдалтай болсон шиг санагдана.

Монгол хэлэнд таван хошуу малыг оролцуулсан зүйр цэцэн үгнүүд олон байдаг. Тэдний заримыг орос орчуулгад хэрхэн буулгасныг харья. “*Тэмээчин хүн буурынхаа занг андахгүй*” гэгчээр Должин нөхрийнхөө завхайг сайн мэддэг боловч яаж ч чаддаггүй” [Т.Т. Х. 48]. “Она знала обо всех проделках своего распутного мужа. *Так настух знает все повадки табунного жеребца*” [П.Т. 48]. Орос руу орчуулахад орос хүний сэтгэхүй, ахуйн онцлогийг харгалзахгүй, үгийг үгээр солин махчлан буулгаж болохгүй нь мэдээж. Гэвч орчуулагч буурыг азарагаар солин буулгаснаар монгол хэлц үгийн бодит утга орос хэлээр илэрч гарсангүй.

Монгол утга зохиолын хэл бол маш баялаг, дүр дүрслэл нь нарийн өвөрмөц, зүйр цэцэн үг ихтэй учраас тэр болгоныг орос хэлнээ буулгах нь тийм ч амар ажил биш. Жишээ нь: *Гэвч Эрдэнэ “Уухай, хашир чоно, чи бидний дотор орж авья гэж бодож байна уу? Хэн нь хэнийхээ хөлд нь суухаа үзье” гэж бодоод...* [Т.Т. 438] гэснийг орчуулагч А. Дамбаринчино: “Что ж, волки добровольно идут к нам. Ладно, пусть идут! Еще посмотрим, **кто у чьих ног будет сидеть**” [П.Т. С.344] гэж буулгажээ. Энэ тохиолдолд орчуулагч хэлц үгийн утгыг /”хөлд суух” гэдэг хэлц үгийг “хөлийн доор орох, бөхийх” гэсэн утгаар/ ташаа ойлгон орчуулсан байна. Эдгээр жишээ “... орчуулж байгаа зүйлийнхээ нарийн ширийн утгыг сайтар ухан ойлгохгүй... алдаа мадаг гаргах нь зохиолчийн хэлэх санааг гуйвуулах, тэс өөр утгатай болгох, уран сайхны дүр дүрслэлийг бүдгэрүүлэх, улмаар давс хужрыг нь тунгаан гаргаж чадахгүйд хүргэх осолтойг...”/ Эрдэнэмаам С., Х. 150/ тод харуулж байна.

Ч. Лодойдамбын “Тунгалаг Тамир” романы орос орчуулгад монгол хэлц үгээр илэрсэн реалийг буулгахдаа орчуулагч олон арга ашигласан нь харагдаж байна. Үүнд: монгол хэлц үгийг утгаараа таарч тохирох орос хэлц үгээр буулгах, орос хэлээр шууд буулгаж болохгүй хэлц үгийг утга дүйх үгээр орчуулах, үгчлэн орчуулахад ойлгомжтой монгол хэлц үгийг

шууд хуулбарлан буулгах зэрэг олон арга хэрэглэжээ. Гэвч монгол үндэстний өвөрмөц онцлогийг тусгасан зарим цөөн хэлц үгийн утгыг нь ойлголгүй орчуулсан нь цаашид анхаарах зүйлийн нэг болжээ.

Резюме

Автор статьи затрагивает проблемы перевода монгольских фразеологизмов, тесно связанных с бытом и образом мышления народа и делится своим мнением по поводу их передач на русский язык.

НОМ ЗҮЙ

1. Будилова Е. А. Социально-психологические проблемы в русской науке / Е. А. Будилова. - М.: Русский язык, 1983. – 248 с.
2. Дамдингийн Цэдэнжав. Лингвостилистические аспекты перевода с монгольского языка на русский / Дамдингийн Цэдэнжав // - Улан-Удэ: изд-во БГУ, 2010. -160с.
3. Лодойдамба Ч. Тунгалаг Тамир / Ч. Лодойдамба // Монголын уран зохиолын дээжис, - Улаанбаатар. 1997. - Т. 30. – 632 с.
4. Чадраабалын Лодойдамба. Прозрачный Тамир / Ч. Лодойдамба. - М.: Прогресс, 1981. – 496 с.
5. Эрдэнэмаам С. Ойлгох нь орчуулахын амин сүнс // Орчуулгазүй, 2013, № 01, - Улаанбаатар, "Удам соёл" ХХК, 2013.